

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
PUBLICATIONS OF THE FACULTY OF LETTERS, ISTANBUL UNIVERSITY

İSLÂM TETKİKLERİ DERGİSİ

(REVIEW OF ISLAMIC STUDIES)

Kurucusu :
Ord. Prof. Dr. Z.V. Togan

Müdür — Editor
Prof. Dr. Mahmut KAYA

Prof. Dr. Nihad M. Çetin
Hatıra Sayısı

CİLD — VOLUME : IX

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1995

MİFTAHÜ BÜDDÜ'L-ARİF

Bekir KARLIĞA

Hicretin 617 (1217-18) yılında Endülüs'ün Mürsiye (Murcie) kentinde doğup yetişen ve buradan Kuzey Afrika'ya, oradan da Mekke-i Mükerrreme'ye gidip 669 (1270) yılında burada esrârengiz bir şekilde ölen veya intihâr eden ünlü İslâm sûfî ve filozofu İbn Seb'in, küçük-büyük kırkın üzerindeki eserleri ve adına nispet edilen Seb'îniyye Tarîkatı aracılığıyla etkinliği İslâm dünyasının hemen hemen her yanına ulaşmış büyük bir düşünürdür. İbn Seb'in; kendine özgü sembolik kavramlarla oluşturduğu anlaşılması güç üslûbu ve kendi içinde kuvvetli bir sistematik bütünlüğü bulunan düşünce yapısıyla daha yaşadığı günden beri, kimilerinin ilgi odağı haline gelirken, kimileri tarafından da tamâmen reddedilmiştir.

Klasik kaynaklar tarafından «Alchimiste Philosophie» veya «Theosophie» şeklinde nitelenen İbn Meserre'nin Hermetik ve Bâtınî sistemini savunan İbn Seb'in'in en büyük eseri, *Büddü'l-Arif*'tir. Onbeş yaşında yazdığı iddiâ edilen¹ bu eserin, isminin ilk kelimesinin «Büdd» okunuşundan, anlamına kadar farklı spekülasyonlarla karşılaşmaktayız². Müellif, *Büddü'l-Arif'te el-Kelâmü ala'l-Mesâli's-Sıkaliyye* isimli eserinin adını zikrettiğine³ göre *Büddü'l-Arif*'i ondan sonra kaleme almış olmalıdır. Bazı kaynaklar İbn Seb'in'in *el-Kelâmü ala'l-Mesâli's-Sıkaliyye'yi* Endülüst'ten Mağrib'e hicret ettikten sonra, yani 643 (1245) yılı civârında Sebte'de

1 Öğrencilerinden Yahyâ İbn Muhammed İbn Ahmed İbn Süleymân'dan naklen el-Makkârî, İbn Seb'in'in Büddü'l-Arif'i onbeş yaşında iken yazdığını bildirmektedir. (Bkz., el-Mekkârî, Nefhu't-Tib, II, 199).

2 Bu konuda geniş bilgi için bakınız, Corc Kettüre, Büddü'l-Arif önsözü, 7-8.

3 İbn Seb'in, Büddü'l-Arif, 157.

yazdığını ve bu sırada 30 yaşında bulunduğunu bildirmektedirler⁴. Ayrıca incelemeye çalıştığımız bu risâlede de düşünürün kendisi, *Büddü'l-Arif'i* genç yaşta yazdığını, bu risâleyi ise ömrünün sonuna yaklaştığı bir dönemde kaleme aldığını bildirmektedir⁵.

Büddü'l-Arif; başta Mantık, Bilgi problemi ve Psikoloji olmak üzere İslâm felsefesinin hemen hemen bütün problemlerine, kendine özgü, farklı bir yaklaşım getirmektedir. İbn Seb'in, bu eserde filozofların çıkış noktalarının pekçoğunu benimsemekle beraber, onların vardıkları sonuçları eleştirmektedir. Ama asıl eleştirisi, kelâmcıların ve fakihlerin görüşlerini çürütmeye yöneliktir. Sonuçta o, tasavvufî bilginin gerçekliğin en doğru ifâdesi olduğunu bildirerek: «Mukarreb'in ıstılâhını anlamak gerekir, çünkü tek gerçekçi ve doğru yolu gösterici odur, başkası değil»⁶ demektedir ve tasavvufî bilgiye yalnızca mukarreblerin sahip olduklarını belirtmektedir. *Büddü'l-Arif*'in ilk bölümünde Aristoteles mantığının temel konuları ele alınır. Tanımlar ve kategoriler konusunda Aristoteles mantığından oldukça farklı olan yorumlara yer verildikten sonra beş küllî kavramı anlatılır. Buradan bilgi problemine geçilmekte, bilimsel bilgi, felsefî bilgi ve tasavvufî bilgi karşılaştırılarak hakikî bilgiyi temsil ettiği tekrarlanan sūfîlerin bilgilerinin özelliği ve mertebeleri açıklanmaktadır. Hellenistik felsefenin ana konularından biri olan epistemolojik ve kozmolojik akıllar teorisi ele alınırken Eşârî (Kelâmcı), Fakih, Filozof, Mutasavvif ve Mukarreb'in akıllar nazariyyesi hakkındaki değerlendirmeleri nakledilmektedir. Bilâhere Pythagorasçuların, Aristoteles'in eserlerine şerhler yazan Hellenistik filozofların ve bunların görüşlerini İslâm dünyasında tekrarlamaya çalışan Fârâbî, İbn Rüşd gibi İslâm filozoflarının, Gazzâlî, İbn Bâcce gibi mistik yönü ağır basan düşünürlerin görüşleri, adları zikredilerek eleştirilmektedir⁷. Dolayısıyla bunların, Mukarreb veya Muhakkik olarak değerlendirilemeyeceği açıklanarak: «Sen şeriatı mukarrebelerin görüşüne göre öğren»⁸ denmektedir. Eser, düşünürün psikolojisinin özetlendiği geniş yorumlara yer verilen Nefs teorisi ile son bulur.

4 İbn Şâkir el-Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 247.

5 İbn Seb'in, *Miftâhü Büddü'l-Arif*, II (5-6).

6 İbn Seb'in, *Büddü'l-Arif*, 202.

7 İbn Seb'in, *Büddü'l-Arif*, 141-145.

8 İbn Seb'in *Büddü'l-Arif*, 276.

Günümüze, ancak üç nüshası ulaşabilmiş olan *Büddü'l-Arif*'in, en eski nüshası, Süleymâniye kütüphanesinde bulunmaktadır ve müellifin vefâtından on yıl sonra istinsâh edilmiştir⁹. Berlin'de bulunan ikinci nüsha ise, İbn Seb'in'in öğrencisi Ebu'l-Hasen et-Tüsterî'nin istinsâh ettiği bir nüshadan kopya edilmiştir¹⁰. Üçüncü nüshası da yine İstanbul, Süleymâniye'de bulunmaktadır ve daha sonraki bir döneme aittir¹¹.

Zor yazmak ve anlaşılmaz olmak ya da sadece belirli kavramlara âşinâ olanlara mesaj iletmek isteği, İbn Seb'in'in temel amacı gibi görünmektedir. Fakat kendisi, üslûbundaki bu kapalılığı farketmiş, ya da başkaları bundan şikâyet etmiş olmalı ki *Büddü'l-Arif*'te anlatmak istediği konuları ve temel kavramları açıklamak üzere adı kesin olarak bilinmeyen küçük bir risâle kaleme almıştır.

Yirmiüç bölümden oluşan bu irsâleye : «Her yazılan, *Büddü'l-Arif* kitabında gizlenmiştir. Muammâ çözmeyi bilenler dahi bu gizliliği çözmekte âciz kalmışlardır»¹² diye başlayan düşünür, kendisinin öncelikle isim ile müsemmâ üst üste gelerek birbirleriyle örtüşecek biçimde bu gizliliği ortadan kaldırmaya çalıştığını belirlemekte ve bunun sonunda ulaşılabilecek mertebeleri sıralayarak bilenin (ârif), bilinenin (ma'rûf), bilmenin (ma'rifet) ve bütünüyle varlığın «büddü»ü olan ilk Hakki şâhid tutuğunu bildirmektedir¹³.

Kısaca, hak ehlinin hâtemlerinin ancak aklî, şer'î ve daha önce sözü edilen ahid sâhasında kavranabileceğini belirten İbn Seb'in bunların, genel isimlendirmelerin sonucu olduğunu belirtmekte ve her ismin bir mertebesi, her mertebenin bir hâtemi, her hâtemin bir sözü olduğunu belirterek bu sıralamayı Mertebe, Hâtem, Kelime, Sırr, Kasd, Emel, Vakfe, İzn, İstid'â, Teklîf, Ta'lîm, Şekk, Tenbîh, Beyân, Tebyîn, Karâr, Takr'r, Takdîr, Müşâhede, Tasrîf, Hadd, Ta'ciz, Feth, Hitâb, Medlûl, Hükm, Sefere, Şe'n, Vahdet,

9 Süleymâniye, Cârullah, 1273 de yeralan bu nüsha; 124 varaktan ibâret olup 14 Receb 679 (9 Kasım 1280) tarihinde Muhammed İbn Muhammed el-Attâr tarafından istinsâh edilmiştir.

10 Berlin, 1744 (Bkz. Brockelmann, G. A. L., I, 465).

11 Süleymâniye, Bağdâdî Vehbî Efendi, 833.

12 İbn Seb'in Miftâhü Büddü'l-Arif, I, (3-4).

13 İbn Seb'in, A. g. e., I, (21-22).

Vesîle, Da'vet, Teveccüh, Sanâyi', Sûret (es-Sûra), Sûre (es-Sûre), el-Kıyâmetü's-suğrâ, İnfisâl, Tebeddül, Tecdîd, İctimâ' gibi *Büddü'l-Arif*'te sıkça kullanıldığını gördüğümüz kelimelere kadar devam ettirmektedir¹⁴. Bilâhere kendisinin kulluk mertebesinde bulunduğunu ve kimseyi hidâyete erdiremeyeceğini belirterek bu konuda bazı âyet ve hadîsler nakletmekte ve söylediklerinin tutulması halinde mutluluğun kazanılacağını vurgulayarak şöyle demektedir: «İşte sana Allah'ın izniyle yararlanacağın bir nümüne sunuyorum. Bunun bütün şartlarını yerine getirecek olursan, anılan kitaptaki yabânî (el-vahşiyye) lafızların ve Habeş, İran dillerinden olan şeylerin hepsini sana açıklayacağız. Onun özet halinde olanını yorumlayacak anlaşılmaz olanını belirli kılacağız. Perdelerle örtülü görünmeyi onun metniyle açıklığa kavuşturacak, ona aid olan yüzüğü kaşı ile birleştireceğiz. Bunu iyi bilesin.»

Risâlenin ikinci bölümünde ise gerçekten *Büddü'l-Arif'e* Anah-tar (Miftâh) olabilecek bazı açıklamalarda bulunarak şöyle demektedir : «Ey (falanca), işte şu *Büddü'l-Arif* kitabı. Bunu, orada söz konusu edilen beş mertebe sahibinin (Kelâmcı, Fakîh, Filozof, Mutasavvıf ve Mukarreb) görüşlerinden derleyerek üzerine kendimden (bazı sözler) söyledim. Sen de biliyorsun ki ben o sözleri, ne denemişimdir, ne de beyâza çekmişimdir. Ve sen, aslını kendin koruyor, bana sadece durak yerlerini iletiyordun. Sonra gelen konuda söz edileceği zaman, önce geçen konudan yardım alınacağı senin değerli bilginle ma'lûmdur. Alışkanlığım gereği onun hepsini (*Büddü'l-Arif*) sana gönlümden (sadr) yazdırdım. O zamanlar ömür gençlik çağındaydı, şimdi ise sonunda, ya da sonun yakınlarındadır. Zihnimde haberler muhtelif idi. Bu sebeple sen bu konudaki ma'zeretimi kabûl et, ona bakanlar da (beni ma'zûr saysınlar.)

Kendisinden ve has (adamlarından) başka kimsenin bilmediği bir demde ve kimsenin bilmediği bir amaçla Muhakkik'in, harflerin şekillerini, halkın bildiğinden farklı bir şekilde kaydettiğini sana sözlü olarak bildirmiş ve bu konuda uyarılmışım. Bu kitabın yazılışı (sınâat) zordur, çünkü orada söz, dönüp dolaşır ve içiçe girer. Mukarreb, her mertebe ile (önce) kendi türünden, sonra

14 İbn Seb'in, A. g. e., I, (60-70).

üstündeki (türden) konuşur. Sonra kendi halinden ve durumundan sözeder. Ama onun kendine özgü olan sözü tamamlanmaz. Sizin insâfınız bulunmadığı için ve az kabûl eder olduğunuzdan ötürü nisbetler uygun düşüp sebepler birbirine yaklaşıncaya kadar bana da onu tamamlamak düşmez»¹⁵.

Görülüyor ki İbn Seb'in risâlesinde -daha önce de belirttiğimiz gibi- *Büddü'l-Arif'i* gençlik döneminde ve içinden geldiği gibi yazdığını, önce müsevedde halinde yazıp sonra düzeltmediği için de ibâresinin zor olduğunu bildirmektedir.

Çok kısa olan üçüncü bölümünde; *Büddü'l-Arif'te* sora gelen her şeyin önce, önce gelenin de sonra olduğunu, orada yeralan ihtilâfların tekrârlanması halinde ittifâka dönüşeceği ve bunun aksinin de söz konusu olduğunu bildirilmektedir.

Dördüncü bölümde *Büddü'l-Arif'te* «sifr» denilen 100 mes'ele, «menûtât (?)»¹⁶ denilen üç ve onun da üzerinde bir mes'ele yeraldığını belirterek çözümlenmiş olan problemlerin dışında burada herhangi bir mes'elenin bulunmadığını ifâde etmektedir. Bir önceki bölümde aralarında irtibât kurmaya çalıştığı bazı ıstılâhların *Büddü'l-Arif'te* ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra «menûtât (?)»ın üzerindeki konuları zikr etmediğini, Allah'ın izni olmaksızın bunları anlatmasının kendisine helâl olmadığını ve bunun eski bir kural olduğunu bildirmektedir.

Beşinci bölümde ise *Büddü'l-Arif'te* yeralanharfler ve bunlardan birleşen kelimelerle kişinin kendisi eklentileri (levâhık) ve evrenin kasedildiğini belirtmektedir. Ona göre; Fakih'ten kalıplara özen göstermeyi, Eş'arî'den politik davranmayı, Filozof'tan bütün sınaatların başı sayılan eşyâyı olduğu gibi bilmeyi, Sûfi'den güzel ahlâkı ve arınmayı (purification), Mukarreb'ten ilk ve ikinci yetkinliği (kemâl) öğrenmek gerekir. Fakih'in; gerçeği söylediğini ama anlamını bilmediğini, Eş'arî'nin, işlerin hakikatına dokunduğunu fakat gerek kendi görüşünde gerekse başkalarının görüşünde bâtılı, yanlış söylediğini, Filozof'un; gerçeği söylediğini

15 İbn Seb'in, A. g.e., II, (5-8).

16 Ta'fik edilmiş vey demek olan bu kelime, bir topluluktan olmayıp o topluluğa intisab etmiş olan yabancıya denir. (Asım Efendi, Kâmûs Tercümesi, III, 146).

ve insanlara gerçeği öğrettiğini, bunun ötesinde başka bir şey bilmediğini, Sûfî'nin; kendisine hâkim olanı söylediğini, konuşunca gerçeği konuştuğunu, bilince saf gerçeği bildiğini, Mukarreb'in ise; haberin kendisi, varlıkların tümü ve her rengin sahibi olduğunu bildirir¹⁷.

Altıncı bölümde *Büddü'l-Arif*'teki tek tek ve birleşik vaziyet-teki harflerin Tanrı'yı tam olarak bilmeyi sağlayacağını iddiâ ederek, nümeroloji ile Simyâ «Alchimie» konusuna geçmekte ve anılan eserin yapısını açıklamaya çalışmaktadır. Simyâ'nın beş bölüme ayrıldığını söylemekte ise de bunlardan yalnızca üçüne yer vermektedir. Bunlar da :

a — İhvânu's-Safâ risâlelerinin yazarı olarak gösterilen Madrid'li Mesleme (Mesleme el-Macritî)'nin bahsettiği yalancı Simyâ.

b — İbn Meserre'nin elde ettiğini sandığı kuşkulu Simyâ.

c — Fakîh'e anlatılınca kerâmet, hakîm'e (filozof) anlatılınca egemenlik kurma (tasrîf) diye adlandıracağı sahîh Simyâdır. Halbuki bunlar Mukarreb'e anlatılınca bir fitne olarak görülür. *Büddü'l-Arif*'i müellifin söylediği gibi okuyup anlayanlar ise hem yazarın amacını öğrenirler, hem de yüksek mertebelere çıkarlar¹⁸.

Yedinci bölümde hikmet, nimet ve sînâat gibi bazı kelimelerin *Büddü'l-Arif*'te zikri geçen ikinci kelimeler için anahtar olduğunu ve orada anlatılanların buna göre değerlendirilmesi gerektiğini bildirmektedir. Nitekim canlıya ve suya bakan hakîm buradan ateş, hava, su ve topraktan oluşan dört unsuru kavrar. Başını yukarı kaldırarak feleğe bakıp onun şeklini düşünen kimse de en güzel şeklin dâire olduğunu ve bu nedenle tabîî varlıkların ilkesi sayıldığını görecektir. Bilâhere geometrik, alchimique ve metafizik bazı terimlerle sembolik açıklamalarda bulunmaktadır.

Öteki bölümlerde de; yine sembolik ve gnostik ifâdelerle dolu, bâtinî anlamlar taşıyan harflerin ve rakamların bolca kaydedildiğini, anlaşılması güç nasihatlar verildikten sonra : «*Büddü'l-Arif*'in gizlenmesi, senin mutluluğunun «büddü», açıklanması ise fesâdıdır. Sen, «büdd» ile fâsîdin arası (ndaki farkı) ve kendi durumun ile, sana ayân olanı bilirsin» denilmektedir.

17 İbn Seb'in, Miftâhü Büddü'l-Arif, V (5-15).

18 İbn Seb'in, A. g. e., VI, (33-38).

Bütün bunlara rağmen İbn Seb'in'in, bu anahtar kitapçıkta maksadını çok net ve açık olarak anlattığını söylemek mümkün değildir. Diğer eserlerinde gördüğümüz giriftlik ve kapalılık bu risâlede de gözlenmektedir. Düşünür burada özel anlam verdiğini imâ ettiği bazı kelimelerin arkasına sığınarak farklı şeyler söylediğini anlatmak istemektedir. Onun bu üslubunu çağdaşı olan el-Fâsî şöyle özetlemiştir : «İbn Seb'in'i Mekke'de gördüm, öyle sözler söylüyordu ki tek tek anlamlarını biliyor, ama bütününün ne anlama geldiğini bilmiyordu¹⁹.

Eserin muhtevâsı hakkında bu kısa açıklamadan sonra şimdi de yayınladığımız metin üzerinde bilgi vermeye çalışalım :

Bildiğimiz kadarıyla bu eserin mevcûdiyetinden ilk sözeden kişi, Henry Corbin'dir. İbn Seb'in'in *el-Kelâmü alâ'l-Mesâilî's-Sıkaliyye* veya *Correspondance Philosophique Avec l'Empéreur Frédéric-II de Hohenstaufen*²⁰ adıyla Şerefeddin Yalrkaya²¹ tarafından neşredilen eserine yazdığı önsözde; Bursa Emîniyye Kütüphânesi'nde İbn Seb'in'in *Miftâhü Büddü'l-Arif* isminde bir risâlesinin bulunduğunu bildiriyordu²². Daha sonra Estehban Lator bu risâlenin metnini incelemiş, fakat onda açık biçimde *Büddü'l-Arif* için anahtar olacak bir bölüm bulamadığını bildirmişti²³. Henry Corbin'in bu tesbitinden habersiz görülen Ebu'l-Vafâ et-Taftâzânî, 1961 yılında Kâhire Üniversitesi'nde kabul edilen *İbn Seb'in ve Felsefetühü's-Süfiyye* isimli Doktora tezinde Steban Lator'un dikkatli davranmayarak bu risâleye *Miftâhü Büddü'l-Arif* adını verdiğini söylemektedir. Halbuki aşağıda geleceği gibi bu ismi Lator vermemiştir. Emîniyye nüshasının başında böyle kayıtlıdır. Ayrıca Şerefeddin Yalrkaya'nın bu risâleye Bursa Kütüphanesinde rastladığını bildirerek, Henry Corbin'in önsözüne dikkat etmemiş

19 el-Fâsî, el-İkdü's-Semîn, V, 329'dan nakleden Corc Kettûre, Büddü'l-Arif neşri, önsözü, 15.

20 İbn Seb'in, *Correspondance Philosophique Avec l'Empéreur Frédéric-II De Hohenstaufen*, edit., M. Şerefeddin Yalrkaya, Beyrut-1941.

21 Biografisi için bkz. Aykut Kazancıgil, *Bilim-Felsefe Tarih Dergisi*, I, 113-142, İstanbul - 1991.

22 İbn Seb'in, el-Kelâmü ala'l-Mesâilî's-Sıkaliyye, Önsöz, XIII.

23 Esteban Lator, İbn Sabin de Murcia y su «Budd al Arif», (Al Andalus, IX, 2, Pp., 371-417), Madrid-1944.

gibi gözüküyor²⁴. İbn Seb'in'in risâlelerini Kâhire kütüphanesinin Teymûriyye bölümünde bulunan 149 nolu nüshadan yayına hazırlayan Abdurrahmân Bedevî ise, anılan manüskrinin 209-217 varakaları arasında bulunan ve ismi kaydedilmemiş olan bu risâleyi kendisi tırnak içersinde koyduğu *Mulâhazâtun alâ Büddi'l-Arif*» adıyla neşretmiştir²⁵.

Diğer taraftan Henry Corbin, 1974 yılında «*Encyclopédie de la Pleiade*» serisi içersinde neşredilen *Histoire de la Philosophie* kitabının üçüncü cildinde 1067-1189 sayfaları arasında yer alan ve daha önce neşredilen *Histoire de la Philosophie İslomique* isimli eserinin devımı niteliğinde olan «*La Philosophie İslamique Depuis la Mort d'Avérrose Jusqu'à nos Jours*» başlıklı bölümünde İbn Seb'in'den söz ederken yine bu risâleden bahsetmekte ve şöyle demektedir : İbn Seb'in'in eserlerinin muhtevâsı için henüz imîd halinde bulunan edisyonları beklememiz gerekmektedir. Onun ana eseri olan Büddü'l-Arif'i ve aynı eserin Anahtar'ının (Miftâhü Büddü'l-Arif) neşrini. Ki bu eserin biricik nüshası Bursa Emîniyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır»²⁶. Görülüyor ki aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen Henry Corbin, gerek Esteban Lator'un, gerekse Teftâzânî'nin değerlendirmelerinden habersizdir.

Bizim yayına hazırladığımız metin, Henry Corbin'in işâret etmiş olduğu ve bugün Bursa İl Genel Kitaplığı'nda bulunan 1498 nolu mecmûanın 183-212 sayfaları arasında yer almaktadır. Kimliği hakkında bilgiye sahip bulunmadığımız Muhammed Kâtib tarafından kopya edilen bu mecmûada Muhyiddîn ibnu'l-Arabî'ye âit bazı metinlerden sonra bu risâle gelmektedir. Okunaklı bir nesih ile yazılmış 6x10 cm. ebâdındaki mecmûanın her sayfasında 13 satır vardır. Sayfa kenarlarında görülen bazı küçük çıkıntı ve eklemelerin tashih ve karşılaştırma esnâsında konulduğu anlaşılan mecmûanın üzerinde istinsâh tarihi ve temellük kaydına rastlamak mümkün olmamıştır.

24 Ebu'l-Vafâ et-Teftâzânî, İbn Seb'in ve Felsefetuhu's-Sıfiyye, 107.

25 İbn Seb'in, *Mulâhazâtun alâ Buddi'l-Arif* (Mecmûatür-Resâil içinde), 274-258.

26 Henri Corbin, *La Philosophie İslamique Depuis la Mort d'Avérroes Jusqu'a nos Jours, dans l'Histoire de la Philosophie, III, 1078, Publié entre de l'Encycopédie la Pleiade, Paris-1974.*

Mecmûada risâlenin adı Henry Corbin'in de tesbiti ettiği gibi «Miftâhü Büddü'l-Arif» olarak kaydedilmektedir. Biz düşünürün Büddü'l-Arif başta olmak üzere neşredilen bütün risâlelerini tedkik ettik ve böyle bir isme tesâdüf edemedik. Daha önce de belirttiğimiz gibi Kâhire nüshasında da isim kayıtlı değildir, sâdece Bedevî tırnak içerisinde bu risâleye «Mulâhazâtun alâ Buddi'l-Arif» adını vermişti²⁷. Ancak Bedevî'nin neşre hazırladığı İbn Seb'in'in risâleleri arasında yer alan «el-Ahd»²⁸ risâlesine uzunca bir açıklama yazmış olan ve adı bilinmeyen bir öğrencisi, onun «el-Fethü'l-Müşterek» isimli eserinden bazı alıntılar yapmaktadır ki iktibâs edilen bu ifâdeler aynıyla bizim yayına hazırladığımız bu risâlenin V. paragrafında da yer almaktadır²⁹. Kezâ aynı eserde İbn Seb'in'in el-Fethü'l-Müşterek isimli eserinin sonunda : «Hak sözü peygamberlere havâle edilmiştir» dediği³⁰ belirtilmektedir ki bu ifâde de aynıyla bizim yayınladığımız risâlenin XIX. bölümünde yer almaktadır³¹.

Bundan başka düşünürün Bedevî tarafından neşredilen er-Risâletü'r-Rıdvâniyye isimli risâlesinde Büddü'l-Arif'in ve el-Fethü'l-Müşterek'in isimleri kaydedilmekte ancak herhangi bir alıntı yapılmamaktadır³². el-İhâta isimli eserinde de hem el-Fethü'l-Müşterek'in, hem de az önce bahsettiğimiz er-Risâletü'r-Rıdvâniyye'nin isimleri geçmekte ancak herhangi bir bölüm aktarılmamaktadır³³. Nihayet el-Mekârî de İbn Seb'in'in el-Fethü'l-Müşterek isimli bir eserinin adını zikretmektedir³⁴. Bütün bu açıklamalar anılan eserlerin İbn Seb'in'e aidiyetini doğrulamaktadır.

Ancak bu veriler -Teftâzânî'nin belirttiği gibi- eserin adının el-Fethü'l-Müşterek olduğunu ispatlamaya yetmez³⁵. Çünkü anılan kısa alıntıların düşünürün ismini bilmediğimiz bir başka eserde

27 İbn Seb'in, Mulâhazâtun alâ Buddi'l-Arif (Mecmûatü'r-Resâil içinde), 247-258.

28 İbn Seb'in, Risâletü'l-Ahd (Mecmûatü'r-Resâil içinde), 43-44.

29

30 İbn Seb'in, A. g. e., 123.

31 İbn Seb'in, Miftâhü Büddü'l-Arif, XIX, (2).

32 İbn Seb'in er-Risâletü'r-Rıdvâniyye (Mecmûatü'r-Resâil içinde), 331.

33 İbn Seb'in, el-İhâta (Mecmûatü'r-Resâil içinde), 131.

34 el-Makârî, Nefhu't-Tıbb, II, 404.

35 Ebu'l-Vafâ et-Teftâzânî, İbn Seb'in ve Felsefetühü's-Süfiyye, 107.

de yer alması mümkündür. Nitekim Büddü'l-Arif'te de yaklaşık olarak aynı ifâdelerin yer aldığı görüyoruz³⁶.

Bu sebeple biz, en azından daha inandırıcı deliller buluncaya kadar risâlenin adının manüskride belirtildiği şekliyle «Miftâhü Büddü'l-Arif» olduğunu düşünüyoruz. Bundan dolayı neşrimizde risâlenin üzerinde kayıtlı bulunan Miftâhü Büddü'l-Arif adını aynıyla muhâfaza etmeyi uygun gördük.

Bizim neşre hazırladığımız bu nüshanın orijinalini değil de sâdece Esteban Lator'un söz konusu makâlesinde aktardığı bazı bölümlerini görüp metnin büyük hatâlarla dolu olduğunu iddâ eden Teftâzânî'nin iddâsı doğru değildir³⁷. Aksine Abdurrahmân Bedevî'nin neşrettiği Teymûriyye nüshasında anlam kaymasına sebep olacak farklılıklar bu metinle anlaşılır hale gelmektedir.

Abdurrâhman Bedevî'nin yayınladığı metin tek nüshaya dayandığından kritikli neşir olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Zâten bunun için metinde bazı ifâdeler müphem kalmaktadır. Bu sebeple biz her iki metni mukâbele ederek yeniden neşretmenin uygun olacağını düşündük. Emîniye nüshasını neşrimiz için esas aldık. Bedevî'nin neşrettiği Teymûriyye nüshasındaki farklılıkları da dipnotta gösterdik.

Bu arada, 24-26 Nisan 1993 tarihlerinde İspanya'nın Barcelona kentinde yapılan Uluslararası Ortaçağ Felsefesi Tarihi Sempozyumu'nda sunduğumuz İbn Seb'in'in bu eserini konu alan Fransızca tebliği de metnin sonuna ekliyoruz. Böylece Türkçe bilmeyen okuyucular, kısa da olsa bu metin hakkında bilgi sahibi olacaklardır.

36 İbn Seb'in, Büddü'l-Arif, 95-98; 122-123.

37 Ebu'l-Vafâ et-Tefâzânî, A. g. e., 106.

BİBLİYOGRAFYA

- Corbin Henri, La Philosophie İslamique Depuis la Mort d'Avéroes Jusqu'a nos Jours, (Histoire de la Philosophie, III, 1067-1188), Paris 1974.
- Ebu'l-Vafâ et-Teftâzânî, İbn Seb'in ve Felsefetühü's-Sûfiyye, Beyrut-1973.
- el-Fâsî, el-İkdü's-Semîn fi Tarihi'l-Beledi'l-Emîn, el yazması, Kâhire, Dârü'l-Kütüb, 178.
- Gölpınarlı Abdülbâkî, İbn Seb'in (Dârü'l-Fünûn İlähiyyât Fakültesi Mecmûası, III, 10, 65-86), İstanbul-1928.
- İbn Seb'in, Büddü'l-Arif (Neşr., Corc Kettûre), Beyrût-1973.
- İbn Seb'in Resâil (Neşr., Abdurrahmân Badavî) Kâhire-1965.
- İbn Seb'in, Correspondance Philosophique Avec l'Empereur Frédéric-II de Hohenstaufen (Edition, Şerefeddîn Yaltkaya), Beyrut-1941.
- İbnu's-Sîd el-Batalyevsî, el-Hadâiq fi'l-Matâlibi'l-Aliye (Neşr, Abdulkarîm Elyâfi), Dimaşk-1978.
- İbn Şâkir el-Kütübî, Fevâtü'l-Vefeyât, Kâhire-1299.
- İbn Teymiyye, Buğyatu'l-Murtâd (Neşr., Saîd el-Lahhâm), Beyrut-1990.
- Lator Esteban, İbn Seb'in de Murcia y su «Budd al-Arif (Al-Andalus, vol., IX, 2 371-417), Madrid-1944.
- el-Makarri, Nefhu't-Tib, Kâhire-1357.
- Muhammed Yâsir Şeref el-Vandetu'l-Mutlaka İnde İbn Seb'in, Bağdâd-1981.
- Mehmed Şerefeddîn, Sicilya Cevapları (Felsefe Yıllığı-II'den ayrı basım), İstanbul-1934.

[مفتاح بد العارف]

[I]

قال سيدي الشيخ الامام العالم قطب الدين ابو محمد بن سبعين ، نفع
الله به آمين^(١).

كل مكتوب مكتون في كتاب « بد العارف » يعجز عن فككه العليم بفك
المعنى أفككه لك يا من حرك لكتب بد العارف حتى يقع الاسم على المسمى ،
ويشهد شاهد الأشياء ومنزل السور ومشيع الاحشا^(٢) ومنشئ الصور يدلك^(٣)
اذا انت استقمت على طريقة السلف واتجرت في أسواق المعارف بمالك لا
بالسلف ، خلصت نفسك من شرك العاجل ، وقويت نفسك في طاب الأجل ،
وأسعت باعث بشير المخير البشير في مطالبه ، وشققت وارث شفيع الحشر في
مأربه^(٤) ، وذقت بلسان حالك الثاني من طيات هويتك^(٥) ، وجلت بانسان
بالك الفاني في مغيبات كنه انيتك^(٦) ، وتصرفت في الكون بالقدرة
المقيدة^(٧) ، وتحركت بالعون والهمة^(٨) المؤيدة ، ودخلت على باب الجنة المعجلة ،
ورحلت لبواب الجنة^(٩) المؤجلة ، ويفيطك حبيرك المنبعث بفرعه واصاله ،
ويخصك شرفك المكتسب بنوعه وفضله ، وتسمع في سررك بأذن عابك . المرء
مجزي بعمله ان خيرا فخييرا ، وان شرا فشيئا . وتحقق شروط الكمال وتشهدها

١- وصى الله على سيدنا ومرلاتنا محمد

وآله وسلم كثيرا .

٢- الاحشاء

٣- بدون "يدلك"

٤- شفيع الحشر في مؤاربه

٥- من طيات ملك هويتك

٦- الباقى من مغيبات كنه آيتك

٧- بالقدرة المقيدة

٨- والهمة

٩- الجنة

قبل الشهادة الخاصة شهادة المتشيع (١٠) الكاشف ، وتخلص نفسك المنسوية لك خلاص المخلص الكاشف (١١) ، ويضمحل شخص شهوتك ويتلف وينمو جرس همتك ، ويخلف ويفاض عليك البشر حتي تكاد تشير بمدلوله حركة (١٢) بشاشتك ، وينشدك البشر انا البشير ورسول (١٣) حشاشتك . وشأنك لا تغشيه (١٤) شبهة ولا يغشاه (١٥) وحاشاه حاشاه حاشاه . ولعلك تقول : يا هذا إنا وان لم نحصل الشروط كلها نقدر علي بعضها ، وانت قد ارتهنت وزعمت أنك تقيّد (١٦) شرح (١٧) ما زعمت وأشهدت الاول الحق [بد] (١٨) الكل ويد العارف والمعروف (١٩) والمعرفة بذلك علي نفسك بذلك والزعم (٢٠) كما تعلم (٢١) غارم (٢١) ، وانت امين الله ، اهتد (٢٢) علي نفسك ان كان تعلم اني عدمتها الآن كلها او بعضها . فان كان عدمتها كلها فينحل ارتباط (٢٣) شرطي مع مشروطه عل الاطلاق ، وان كانت عدمت منها بعضه فأنصفتي والزم نفسك ما يلزمها ، وقابل البعض بالبعض ، ونزل المثل علي المثل ، وأعط بقدر الذمة فان حبل الانصاف عند الحكماء [الحكماء] لا بيان ، وبا جملة كما تدين تدان .

فان قلت ذلك كما بلغني انك قلته نرسل لك في الحين بالجواب ، ونجيبك بالسلب لا بالاجاب (٢٤) ونكب كواكب الإسعاف في فلك (٢٥) الكتاب . وان نصفت (٢٦) وسلمت ، يصلك الشرح قبل ان تبحث عن شأنه ، ويرد عليك

- ١٩- ويد العارف المعروف
٢٠- والزعيم
٢١- عازم
٢٢- امين الله على نفسك
٢٣- ارباط
٢٤- لا بالاجاب
٢٥- فك
٢٦- انتصفت
٢٧- مكنونا

- ١٠- المشيع
١١- المكاشف
١٢- حركات
١٣- وينشدك البشير رسول حشاشتك
١٤- لا تغشاه
١٥- ولا تغشاه
١٦- تقيّد
١٧- شروح
١٨- بد

مقصودك في الحين قبل اوانه ، مثل اوله الذي كان مكتوباً (٢٧) في مكانه والشروط التي ارتهنت فيها اول الكتاب كان القصد فيها (٢٨) ان تكون مخلصاً (٢٩) علي اكمل ما يمكن (٣٠) وهذه ان كانت حجة جدلية فهي بحسب معاملة اهل زماننا حكمة صالحة ، وتجارة رابحة . ووحق شديدالبطش الشامخ العرش ما يمنعني من بث الاسرار الا تغلب (٣١) نفوس الاشرار ، وسوء تصور احلام الاخيار الاحرار الابرار . (٣٢) ولو انصفتني المشار اليه - بتدبير الرعية وجمعني مع خصمائي في مدلول كلام متي ما اشكل عليهم . ويحض علي الكلام الصناعي بحضور من يجب ويحكم بالحق علي المخاطب والمخاطبة - لأسمعت الطلبة من المعاني العجيبة ، والعلوم الغريبة ، والحقائق المكنونة وغير المكنونة ، والفوائد المخزونة (٣٣) المصونة ما يعجز عن تفهم مفهومه (٣٤) لب الحكيم التحرير ويحن الي مدلول (٣٥) قلب الحسيس الشرير . ولولا العهد الذي تتخذة نفوس الهمم (٣٦) السنية وتمشي به علي الطريقة السنية كنت تظهر (٣٧) خاتم التصريف الاول الذي اذا جعله (٣٨) الكاتب في يد عزمه ، ويخبر فيه بوهمه وحزمه ، ويقول ثالثة ثم يضر ثانية ، ويقول واحدة ثم يضر ثالثة ، ويقول رابعة ثم يضر خامسة حتي يسقط له في خلد الشرح ، ويهجنس له في سره الفتح ، ويقرأ سورته تلك علي نفسه ، ويبصر مع ذلك صورة تمثيل نفسه النزوعية (٣٩) صحبة انسه ، ويكتب عند ذلك يشاء (٤٠) من نظم ونثر ، ويأتي بالامور العجيبة في كل ما ينتحل (٤١) ، ويشهد له جميع الحكماء انه يمين البراعة ولسان البلاغة ؛ ويسلم له في ادبه الادباء ، ويغبط في خطابه الخطباء

٢٨-بها	٣٥-الى مدلوله
٢٩-محصلة	٣٦-همم النفوس
٣٠-ما يكون	٣٧-تظهر
٣١-تغلب	٣٨-جفل
٣٢-والايرار	٣٩-تمثيله النزوعية
٣٣-المخزونة	٤٠-ما شاء
٣٤-مفهومه	٤١-ينتحل

، ويصح عند الكل منهم ان اصول الفاظه غذيت بلبن البيان ، وانها من غير شك ولا ريب اس فصاحة قس وسحيان . [وسحيان] واذا نظر الناظر في طرسه يستحسر فيه ويد ماشاء ، فانه مرآة الحكم والادب ، ومشكاة الامل (٢١١) والاروب، ويحق ان يقال له : يا ايها الخطيب كلامك يدهش (٤٢) الشايب والناشي ، وقولك يفوق القول كله الا المفضل (٤٤) بالبرهان والسماع الفاشي وينشد :

ثعماك (٤٥) اعظم لا ما تبرز الفكر
اما القوافي فقد هابتك (٤٦) والفقر

وبالجملة؛ خواتم اهل الحق لا يقف لها الا بالمجال (٤٧) العقلي والشرعي (٤٨) والعجز (٤٩) [او العهد] المذكور قبل ؛ وهي (٥٠) نتيجة الاسماء العامة ، فان لكل اسم مرتبة ، ولكل مرتبة خاتم (٥١) ، ولكل خاتم كلمة ، ولكل كلمة مشار ما ، ولكل مشار ما سر ، ولكل سر قصد ، ولكل قصد اصل ، ولكل اصل وقف ، ولكل وقف اذن ، ولكل اذن استدعاء [استدعاء] ، ولكل استدعاء [استدعاء] تكليف ، ولكل تكليف تسليم ، ولكل تسليم شك ، ولكل شك تنبيه ، ولكل تنبيه بيان ، ولكل بيان تبيين ، ولكل تبيين قرار ، ولكل قرار تقرير ، ولكل تقرير تقدير ، ولكل تقدير مشاهدة ، ولكل مشاهدة تصريف ، ولكل تصريف حد ، ولكل حد تعجيز ، ولكل تعجيز فتح ، ولكل فتح خطاب مدلول ، ولكل خطاب مدلول حكم ، ولكل حكم سفرة ، ولكل سفرة شأن ، ولكل شأن وحدة ، ولكل وحدة وسيلة ، ولكل وسيلة دعوة ، ولكل دعوة

٤٧-الا المجال
٤٨-او الشرعي
٤٩-او العهد
٥٠-و يمنح
٥١-لكل اسم مرتبة خاتم

٤٢-وسحيان
٤٣-كلامك انشاده يدهش الشايب
٤٤-المفضل
٤٥-ثعماك
٤٦-سابتك

توجهه ، ولكل توجه صنایع ، ولكل الصنائع صورة ، ولكل صورة سورة ،
 ولكل سورة قيامة صفوى ، ولكل قيامة صفوى انفصال ، ولكل انفصال تبدل
 ، ولكل ، تبدل تجديده ، ولكل تجديد اجتماع ، ولكل اجتماع قيامة مخصصة
 غير القيامة المعروفة (٥٢) ، ولكل قيامة مخصصة شروط من التي تقدمت ،
 ولكل شرط من الذي تقدم سفرة ثانية ، ولكل سفرة ثانية ثالثة ، ولكل ثالثة
 رابعة ، ولكل رابعة خامسة ، ولكل خامسة سادسة ، ولكل سادسة سابعة ،
 ولكل سابعة جنة ، ولكل جنة ماهية ممتدة مع عرضها وسنة منحة عن فرضها
 ، ولكل ممتدة بحسب الطول (٥٣) والعرض والعمق جهنم نازلة آخر اللوحات
 واول النطل وسط (٥٤) الذل ، ولكل ذلك خطوط مشطبة (٥٥) ، ونقط مركبة ،
 واشياء بعد هذه سبعة لا تذكرها (٥٦) بشدة (٥٧) ظهورها ولكونها متنوعة
 ومخوفة . ولجميع ما بعض الصنائع المذكورة قيل (٥٨) حضرة ، وسريرة ،
 ودرجة رفيعة ، واشياء ثلاثة مخزونة ، ووسيلتها ومفتاحها في المنوبات ،
 وبوابها في عالم الصديق ، والإذن في الاسم الاعظم ، والتنفيذ بيد المسمى
 الاكبر عز وجل ، والشفيع موجود في كل رتبة تقدمت و (٥٩) تاخرت لمن تبصره
 (٦٠) صلى الله عليه وسلم . فسبحان الذي يدبر الاشياء ويدبرها بالتقديم
 والتأخير ، والتأخير (٦١) الذاتى والاستطاعة العرضية ، ويده ملكوت كل شئ ،
 واليه ترجعون . ومع هذا من ذا الذي يفهم تدبيره الا الذي الهمة (٦٢) اللهم ؟
 ! فانظر لنفسك يا غافلا عن شأنه ، وتدبر يدك بيدك فى يدك الذى (٦٣) الذى
 (٢١٢) بيدك واحفظه ، فانه تاسع كتاب وقع فى العالم ، وان كان لم نغتمبط
 تأليفه (٦٤) ولا اودعته من الاسرار الا القليل ، ولا تتسخلق بأخلاق الذى يذم

٥٩- او	٥٢- معروفة
٦٠- تبصره	٥٣- الطوال
٦١- والجبر	٥٤- ووسط
٦٢- الا اذا الهمة	٥٥- متشبهة
٦٣- و تدبر يدك بيدك الذى بيدك	٥٦- لا تذكرها
٦٤- بتأليفه	٥٧- لشدة
	٥٨- قبل

مؤلفه ويتبع سواه ، وهو مع ذلك كله يقول انه يهواه .

وقد خرج بنا الكلام الى غير الذى قصدناه ، فارجع فنقول : ليس لك من الامر شئ ، وليس لك على ما (٦٥) تطالبني به ، وليس على (٦٦) هداك ولكن الله يهدى من يشاء ، وليس لنا من الامر الا مرتبة العبودية خاصة ، ولكن نتكلم معك بقدر الاستطاعة ، ونسأل الله البراءة من التباعة ، وخير الاعمال ما قصد به وجه الله تعالى خاصة ، فان الاخلاص اصل النجاة ، وعمدة الرفعة (٦٧) والجاه . قال صلى الله عليه وسلم يقول الله تعالى : انى لا اقبل عملا اشرك معى فيه غيرى ، وأنا أغنى الاغنياء عن الشريك . فخذ نفسك بتحصيل ما نرسمه لك ، وأظهره على عوائك كلها وتكون من السعداء وتظفر بالرشاد المحض ان شاء الله تعالى . ومتى ما اتقدح (٦٨) فى قلبك بارق خير قوية (٦٩) وخلصه (٧٠) من شوائب الرياء ، وعجل بتحصيله ولا تشبهه بالذي تخلف عما قواه (٧١) وشوفه (٧٢) وهمه بوقت لعله لا يراه ، وبادر الى كسبه فعسى يشبث الاخلاص فى اثنائه ، ويحصل الصواب عليه الى حين ابتدائه ، واصعد بتركيب التحقيق ، واعلم ان ما من عليم الا وفقه عليم ، وما من حكيم الا وفقه حكيم ، وفوق الكل الحكيم العليم ، والعلماء يتفاوتون فى السعادة والصعود : فمن موف ومن مقصر (٧٣) ، ومن عاش ومن مبصر (٧٤) . وها انا (٧٥) افيدك نموذجا تنتفع به بحول الله تعالى : فاذا استوفيت شروطها (٧٦) كلها نبين (٧٧) لك جميع ما فى الكتاب المذكور من الالفاظ الوجودية واللغات الحبشية والفارسية (٧٨) ، ونفسر لك مجمله ونخصص مهمله ، ونظهر الغائب

٧٢-و سوفه

٧٣-مقصر

٧٤-مبصر

٧٥-وهأنا

٧٦-شروطك

٧٧-يتبين

٦٥-على ما

٦٦-على

٦٧-الرفيعة

٦٨-ومتى ما تقدح

٦٩-قره

٧٠-خلصه

٧١-نراه

المحجوب بنصه ، ونجمع الخاتم المنسوب مع فسه فاعلمه . (٧٩)

فصل

[II]

يا هذا ، كتاب "بد العارف" جمعت من مذاهب المراتب الخمس المذكورة فيه ، وتكلمت عليها من نفسى . وانت تعلم انى لم أمتحنه ولا بيضته، فانك كنت تضبط الاصل عندك و ترفع الى المواقف (٨٠) خاصة . وفى كريم علمك ان الكلام المتقدم يستعان به فى التأليف على الكلام المتأخر. وامليته لك من صدرى كما جرت عاداتى (٨١) كلها، وكان العمر سن الشيبه، والآن هو آخرها او قريب من آخره . وكان الخاطر مختلف الاختيار فاقبل العذر فى ذلك انت ومن يبصره . وقد عرفتك مشافهة ان المحقق يضبط اشكال حروفه بنوع آخر بحكم ما فى وقت ما لغرض ما لا يعرفها الا هو و من (٨٢) يخصه بخلاف ما هم الناس عليه، ونبهتكم على ذلك. وصناعة هذا الكتاب صعبة، فان الكلام فيه يدور (٨٣) ويتداخل والمقرب يكلم كل مرتبة من نوعها ، ثم من فوقه (٨٤) فيها، ثم يتكلم بحاله وشأنه، وكلامه الخاص به لم يكمل ولا يحل لى ان نكمله (٨٥) لعدم انصافكم (٢١٣) وقلة قبولكم حتى تصلح النسب ويدنو السبب.

فصل

[III]

٨٢- او من
٨٣- فان الكلام يدور فيه
٨٤- قوته
٨٥- يحل ان اكمله

٧٨- الفارسية والحيشية
٧٩- مع فسه
٨٠- و تدفع المواقف
٨١- عادتى

يا هذا! كل ما تقدم فيه - أعنى فى "بدّ العارف" - هو المتأخر، وكل ما تأخر هو المتقدم، وكل ما يختلف فيه يتفق اذا كرر، وكل ما يتفق يختلف اذا صرف .

فصل

[IV]

يا هذا! جمع (٨٦) كتابى "بدّ العارف" من السفر مائة مسألة ، ومن المنوطات ثلاثة، ومن فوقها مسألة ، ومن الجبل (٨٧) مسألة من كل مرتبة . ولم تثبت فيه من الصنائع المذكورة شيئا غير المسائل المحلولة . فما وجدت فيه من كلام موجهة محتمل المدلول يشترك مع الصنم (٨٨) [فى الصنائع ويخالفهم فى المحصول - اعلم انه من التعليم . وما وجدت فيه من كلام يحض (٨٩) المتكلم من ذاته ويحض على رجوعه على ذاته (٩٠) ولا يغير (٩١) ويفيد لغيره - فهو التنبيه . وما وجدت فيه من حق ظاهر فى قوة الصنائع ، وباطن فى الحروف وفيك قوته فيل خيره (٩٢) والتقريء (٩٣) . وما وجدت فيه من كلام يجرد القوى (٩٤) ويفيد التصريف فهو للسيمياء . وما وجدت من الاحكام فهو للبراهمة (٩٥) . وما وجدت فيه من البيان الساقط فهو للفضل (٩٦) . وما وجدت فيه من الاحاطة والحصر والامتداد فهو للمهمل . وما وجدت فيه من الكشف والتعريف والحكم (٩٧) فهو للمتكلم (٩٨) والنقط المضافة للسفر الفارسية وغير المضافة للعربية والحروف التى تحتها للمنوطات ؛ واطلبها فى

٩٤- للتقرير
٩٥- للفراسة
٩٦- للفضل
٩٧- والتحكم
٩٨- للمكلم
٩٩- مقومة
١- ولا يحل لى

٨٦- جمع
٨٧- الجبل
٨٨- الصم
٨٩- يخض
٩٠- على جوهره
٩١- ولا بثبت
٩٢- قبل خير

كل مسألة منه، فإنها مقدمة (٩٩) لها ؛ وما فوق المنوطات فى نفس المنوطات تجده فإنها مقدمة نتيجتها . وما فوق ذلك لم نذكره ولا يحل ان (١٠٠) ان نبشه الا بامر الله . وهذا سنة قديمة . والمحقق فى الامور التى فوق المنوطات يخبر امره (١٠١) كلها الا المحبوب عنده، فانه يستل فيه . وما اقل وجود محب (١٠٢) المحقق على اتم ما يمكن و يجمل به (١٠٣) وكثير ما يحب (١٠٤) ويقول انه يحب، وهو يريد بذلك الحب المضاف الذى يشرحه العرف . (١٠٥)

فصل

[V]

يا هذا! الحروف التى فى "بد العارف" وتركيبها والكلام بها المراد بها انت ولواحقك والعالم : وان (١٠٦) تجعل ضميرك كالجنس، وشأنك كالنوع ، و املك (؟) كالشخص، وان تأخذ من الفقيه المحافظة ومدلول صيغة (١٠٧) فيها، ومن الاشعري السياسة بك فى مذهبه ، لابه ، والمصانعة والاحتياط على صنائعك، ومن الفيلسوف الصناعة الرئيسية والحكمة التى تفيد معرفة الاشياء حسب ما تعطيه (١٠٨) وتقتضيه طبيعة البرهان، ومن الصوفى مكارم الاخلاق والتجرد المحض عنك حتى تجهدك وتظفر بك، ومن المقرب ماهي (١٠٩) كمالك الاول والثاني فان الفقيه يقول الحق ولا يعلم مدلوله، والاشعري يتعرض لحقائق الامور ويقول الباطل فى مذهبه ومذهب غيره وان علم بعض المدلول من اجله فانه لا يعلم الامر بكماله، والفيلسوف يقول الحق ويعلمه بالانسان فى الانسان خاصة ويجهل غير ذلك. والكمال المحض انما هو فى الذى جهل،

١٠٦-واملك
١٠٧-صنعته
١٠٨-تمظيه
١٠٩-ماهيتك
*١٠٩-فان نطق بحق وان علم

١٠١-فى امور
١٠٢-محبوب
١٠٣-ويجمل
١٠٤-ما يحف
١٠٥-يشرحه العرف الفاشى

(٢١٤) والصوفى يقول ما يغلب عليه ويعلم ما يجذبه اخلاصه اليه فان نطق نطق بحق ، وان علم علم محض الحق ، وأكثر علومه من غير الانسان ، والذي للانسان فيها انما هو (١١٠) الموضوع الذى توجد به وحدة الانسان الذى يقبل المواهب (١١١) كذلك، والمقرب عين الخبير وكل الكون (١١٢) ومالك كل لون. (١١٣)

فصل

[VI]

يا هذا! الحروف المفردة غير المتحابة التى فى "بد العارف" فيها بما (١١٤) قبلها وبما (١١٥) بعدها واطافة الجميع للحروف المركبة المذكورة معرفة الله على التمام . وفى الحروف (١١٦) المتحابة ووسائلها التى فى نفس الكتاب مع المسائل المفروضة هنالك (١١٧) رؤية الله فى الكون كله، وبالمتحابة المذكورة الشاملة عقيب الادلة والمراجعة رؤية الله فى الجلال المحمول على الاحوال وبالمتحابة النخدمة التى تقاس بالسور و بمدلولها رؤية الله فى النوم (١١٨) ، و ببعض مسائل المنوطات، وبالمسئلة التى فوقها رؤية الله المجردة الصحيحة التى يشير اليها العليم وفيها قيل [قيل شعرا] :

"ولكن للعيان لطيف معنى"

له سأل المعانية (١١٩) الكلميم".

١١٧-هناك
١١٨-والمراجعة رؤية الله فى النوم و ببعض مسائل المنوطات
١١٩-وفيها قيل
*١١٩-المعانية
١٢٠-مجاراته
١٢١-ما يفهم

١١٠-فيها هو
١١١-المذاهب
١١٢-عين الخبر و اس الاثر وكل الكون
١١٣-و مالك كل كون
١١٤-وبما
١١٥-وبما
١١٦-و من الحروف

فانظر ان كان يقدر تلميذ المحقق على خدمته او على مجازاته (١٢٠) أبدا. ولا تفهم من هذه الرؤية ما يفهمه (١٢١) الفقهاء والاشعرية فتغلط فتكون من الخاسرين. وانما هي مراتب معقولة يلحقها الذهن كما يلحق الحس الصورة المحسوسة. وان اخذت الحروف والاعداد ومسانئها المتقدمة والمتأخرة وتركيب الحروف والكلام بها والحد الاول والمطالب وما قيل في العلم، ثم تضرب (١٢٢) الاعداد وتضيف اليها عدد الحروف الكلى المقدر في اشخاصها وعددها الجزئى الظاهر في صورها تعلم النبي والصديق وتبصر الملك على صورة دحية وتعلم نفسك وتجد الادب مع الله تعالى ورسوله صلى الله عليه وسلم فانهم . وكل شئ تجده يطلق على اكثر من واحد ويحتمل امرين فصاعدا اجعله (١٢٣) فى دنياك ، وبضده فى آخرتك مع نصف (١٢٤) الكتاب مع الميل اليسير لاوله السيميا، وف اوله ثم فى حدوده وحده وحاده (١٢٥) الكيمياء، وهذه (١٢٦) الحروف التى تتفق مع ضروب الاشكال الثلاثة و تدور السور (١٢٧) والكلام فيه كما هو الكلام كله (١٢٨) يدور الحد الاوسط فى الاشكال المذكورة اذا اخذت وصرفت بالقوة التى علمتكم فى "بد العارف" وترسل الى الكون كله تسوقه (١٢٩) قبل ان يرتد طرف العين . فان ظفرت بها فلا سبيل ان تفعله واحذر كل الحذر، وعاهد ربك قبل نيل ذلك او بعده على الخروج عنه، واجمع همتك فى معرفته ومحبتته . والحروف التى فى اول سورة البقرة الوسط (١٣٠) منها الذى يشبه الحد الاوسط فى الشكل الاول اجمعه مع الثلاث سور المرسله وادعوا (١٣١) به فى المراتب العاجلة. والاول منها اجمعه مع السور الجامعة

١٢٩-تسوقه

١٣٠-الواوسط

١٣١-وادع

١٣٢-وادع

١٣٣-من الآخر

١٣٤-ادع

١٣٥-فى الكائنات

١٢٢-تصرف

١٢٣-اجله

١٢٤-وفى نفس

١٢٥-فى حدوده وحاده

١٢٦-ومن

١٢٧-وتدون فى السور

١٢٨-كله

التي فى اكثرها القصص وادعوا (١٣٢) به فى القضايا النازلة بك والآخر (١٣٣) منها ادعوا (١٣٤) به فى الجملة كذلك بعد توجهك (٢١٥) بالكائنات (١٣٥) المرموزة ؛ واصلها فى حد الانسان ثابت.

وهذه السيمياء تنقسم الى خمسة اقسام : الكاذبة منها التي يذكرها مسلمة المجريطى و صاحب (١٣٦) "رسائل اخوان الصفا" والمشكوك (١٣٧) الذي يزعم ابن مسرة انه وصلها (١٣٨) ، والصحيح منها الذي اذا وصف للفقيه (١٣٩) سماه كرامة . واذا ذكر للحكيم سماه تصرفا . واذا ذكر للمقرب المحقق سماه فتنة . ومن فهم قوانين هذا الكتاب وتصفح الحدود المذكورة فيه ، وعلم مقاصد المؤلف ادرك الغاية (١٤٠) وبلغ الدرجات الرفيعة .

فصل

[VII]

حكمة ونعمة وصناعة. يا هذا! بالله عليك تدبر هذه الكلمات، واجعلها مقاليد الشوانى المذكورة فى "بد العارف" وقس بمقتضاها على كل حكاية ذكرت هناك. واولها : من نظر الى الحيوان الذي يتحرك بحركة (١٤١) الحكيم انتفع به وبما فوقه وبما تحته وبالذى بين يديه . ومن تفكر (١٤٢) فى الماء الذي ينزل على المولدات ويستقر فيها وعليها ويصعد على محيطها ويرسب تحتها ويكون بصيرا بالامور الطبيعية ومحصلا للعلم الطبيعى يتحقق عنده ان الماء حيث الماء، والارض حيث الارض، والهواء حيث الهواء، والنار حيث النار،

١٤١-حركة
١٤٢-تكفر
١٤٣-الحيوان ان يصح
١٤٤-تحبيل

١٣٦-صاحب
١٣٧-المشكوك منها
١٣٨-وصله
١٣٩-الفقيه
١٤٠-الفائت

واحكام النقض والتركيب هو المعنى المفهوم والمتمم للمطلوب والمقوم له. ولا حاجة للحكيم بغير حى فعالج الحيوان صح (١٤٣) ، ويصح الشأن كله . ومن رفع رأسه الى الفلك وتنزه فى شكله علم ان الشكل المستدير اجل الاشكال، وهو مبدأ الكائنات الطبيعية . ومن اختبر فعل النار صح عنده انها تحل (١٤٤) بعض الاجسام الى طبيعتها؛ وتفرق الاتصال، تنقص (١٤٥) المركبات فى عالم الكون بتقييد (١٤٦) ونقية (١٤٧) واصلاح (١٤٨) ومن حقق البرودة على (١٤٩) انها جمود اجزاء الهيولى ، والحرارة بضدها لانها غليان اجزاء الهيولى ؛ واليبوسة تماسكها، والرطوبة سيلانها . ومن اعاد والح وكرر تبذلت له الاعراض ، ومن جمع وفرق بنسبة ، ووزن اموره بجميع انواع الكم و اصناف (١٥٠) الاعتدال نال المرغوب ، ومن ظهر تدبيره دبره هو فى معاشه . والمرؤات (١٥١) من الدين . والفضلات المكروهة قد ينتفع بها وتكون من انواع الخير الذى يراه لغيره ولا يراد لنفسه . ومن وصل الى الحق الصفر قلت وسائله وقربت مدته . ومن اضاف المناسب البعيد الى الرئيس الطاهر (١٥٢) استعان ببعض رئيسه على كل مرءوسه وعلى كل ما يناسبه وزاد له خيره. ومن حفظ حكمته حكم الخير والشر، ومن اهملها فاته الخير وضره الشر. والاعمال بخواتيمها. والحافظ هو الله وحده . ومن صعب عليه نيل الحقيقة يجمع فى مركبه الربع فى المبدأ (١٥٣) والنصف من الثانى ، والربع من الثالث ، ثم يسمى الجميع ويقول الآخر من الاول والاوّل من الطبيعة، وما بينهما منهما . وبالجملة : الاول يتفق مع الثانى والثالث فى الجنس ، ويختلف معهما بالنوع . والمطلوب (٢١٦) الابيض يتخلص بثلاثة: والاصفر باربعة، والنار فى الاصفر

١٥١- والمرؤة
١٥٢- الظاهر
١٥٣- من المبدأ
١٥٤- بالصفر
١٥٥- لما بعدها

١٤٥- تنقض
١٤٦- بتقييد
١٤٧- ونقية
١٤٨- واصطلاح
١٤٩- علم
١٥٠- واطاف

(١٥٤) ، والابيض لا نار فيه . واذا رايت ما يصيغ بكيفية ويتصل بالمنفعل له بواسطة ذهبية ويطماسك بكلسه فشد عليه يد جدك وجدك . والخير كله فى الحياة فانها شرط فى صفات الكمال . فاذا ارتفعت ارتفع ما ذكرت . وبعد هذا كله هذه الكلمات بالاضافة الى الحكمة المتعمدة للسعادة والمقامة لها بعيدة (١٥٥) من الواجب المحمود ومن الجائز ، وهى عند بعض الناس السعداء من اجزاء (١٥٦) خرافات العجائز .

فصل

[VIII]

نصيحة! يا هذا! كل رسالة توجهها اليك تصفحها فى كل يوم ، فان الخير فيها بالذات وهو يزيد فى كل زمان ، فزد فيها واجعلها فى جيبك (١٥٧) المضاف الى ثوب همتك (١٥٨) وعينك التى تبصر بها مدرك حسك (١٥٩) ، والحقائى تجذب (١٦٠) بعضها البعض وكل شئ منها مغناطيس صاحبه .

فصل

[IX]

يا هذا! اذا كتبت احذر ان تشتغل نفسك بالكتب الصناعى (١٦١) فانه يضيع الوقت ، ويضيق على النفس فى مآربها ، ويعمر مساحة القرطاس بالمرض الذاهب ، ويصعب نيل المقصود به . والسخيف العقل من الناس الذى لا شئ اسخف منه من يحفظ صيت رئاسته ، ويضيع شأن سياسته ، ويكلف نفسه

١٦١-بالكسب

١٦٢-غيره

١٦٤-فكف

١٦٥-وامر

١٥٦-من احد

١٥٧-جيبك

١٥٨-الى همتك

١٥٩-حكمتك

١٦٠-يجذب

جمع الباطل بالوهم ويخدم عمره (١٦٦) وهو تحت الباطل فى الفهم (١٦٣) . و
 كف (١٦٤) الكف عن صيد الفقر، ولا تفك الفك عن قيد الفكر. وأكثر فى كتبك
 من الحروف المتحابة، وبدلها فى كلماتك وبددها، ولا تصرفها فى امر لا يصلح
 بسعادتك، واعظم منها التالى، واجل منه بعضه، واعظم من الكل الذى يقوم
 من الجميع واس (١٦٥) الكل واصله ومعناه القائم على كل شئ وبه .

فصل تصل (١٦٦)

[X]

اذا رفعت المسئلة الواجدة (١٦٧) فى كتابك بعد ذكر النفس والنفخ
 (١٦٨) فافهم وله نطلب (١٦٩) اذا حفظت المسئلة الثانية فى كتابك قبل ذكر
 الامانة فاعلم، واليه تصعد، وبه تسعد (١٧٠)، وعنه تهمد . اذا علمت
 المسئلة الثالثة فى كتابك مع ذكر الخير فالزم .

فصل

[XI]

لله يا هذا (١٧١) ما الذى حمل العديم الحادث ان يتعرض للوجود (١٧٢)

صح .

١٧١-لله يا هذا
 ١٧٢-ان يتعرض للوجود
 ١٧٣-مجر يا هذا
 ١٧٤- صدقت فالزم

١٦٦-فصل
 ١٦٧-الواحدة
 ١٦٨-النفس والروح والفتح
 ١٦٩-ولا نطلب
 ١٧٠-وبه تصعد

فصل

[XII]

محر يا هذا^(١٧٣) ما الذى يجعل العادى ان يذكر قاتله وهو العدو^(١٧٤).

فصل

[XIII]

دقيقة: يا هذا! لأى شىء يعجزه^(١٧٥) العاجز ان يحقق عجزه ويقدر^(١٧٦) عند ذلك ويقرب؟

فصل

[XIV]

لطيفة: يا هذا! متى صح الغير حتى يعول عليه!

فصل

[XV]

التوحيد ماهية السلب، والادب ذات السبب، والايجاب بينهما، ولا خير

١٧٨-تستريى

١٧٩-وتقضى

١٧٥-يعجز

١٧٦-ويقرر

١٧٧-فصل

فى الرابع .

فصل ح (١٧٧)

[XVI]

يا هذا! غض بصر ادراكك عن غير الله ، ثم قل لنفسك: يا خسيسة المنزلة! متى ثبت سواه حتى تستريب (١٧٨) فيه ، و تفض [(١٧٩) بصرك عنه؟ هو الله ، وان كان الفعل غيره. فلا هو الا هو، ولا يمكن غير ذلك. واختبر ذلك من جهة الارتباط ، وتنزه (١٨٠) ، ثم قل لهمتك (١٨١) : لا تنكر (١٨٢) الفعل ، ولا تخبر (١٨٣) عن غير (٢١٧) الفاعل ، ولا تخاطب (١٨٤) الا الحق ، ولا تتكلم (١٨٥) الابحقيقة ، ولا تنقاد (١٨٦) الا المحقق ، ولا تسمع (١٨٧) الا بحقك (١٨٨)

فصل يه (١٨٩)

[XVII]

يا هذا! الذوات المجردة ممتدة الكمال من جهة ما هو عنها، وغير ممتدة من حيث يرد عليها . ولذلك تقبل الزيادة على الدوام . والشايت على حالة واحدة ، هو الذى (١٩٠) لا يقبل الزيادة والنقصان، ولا يحتاج الى غيره، ولا يمكن فيه ذلك ولا يقدر فيه ما يهمل [و لا يهمل] ، كضاله هو الاول الحق عز رجل .

١٨٧-ولا تسمى
١٨٨-الا بحقك ولا ترى الاله ثم لا ثم
الحق ثم ذلك.
١٨٩-فصل
١٩٠-وهو الذى
١٩١-شرف يا هذا

١٨٠-وتنزه
١٨١-لشيمتك
١٨٢-لا تنكرى
١٨٣-ولا تخبرى
١٨٤-ولا تخاطبى
١٨٥-ولا تتكلمى
١٨٦-ولا تنقادى

فصل

[XVIII]

شرف ٥١٧ (١٩١) : يا هذا! الحكمة باب الحضرة الإلهية ، والشريعة باب الحكمة ، والادب باب الشريعة ، والهمة باب الادب ، والشوق باب الهمة ، والمنة باب الشوق ، والله باب الكل وبواب الجميع ، وهو الداخِل بالنظر الى لواحق قدرته ، وهو الباب بالنظر الى ارادته ، وهو الحضرة بالنظر الى صفاته ، وهو المطلوب بالنظر الى ذاته ، وهو الكل بالنظر الى ما يقوم به .

فصل

[XIX]

لمح: يا هذا! قد عقدت اتصال نسبتك للاولى ومضار نسبتك المتقدمة مع هو مع رح (١٩٢) اح ، ان لطف الله به (١٩٣) وكلمة الحق منوطة بالانبياء (١٩٤) ، وارواح اصحاب المحقق منوطة به (١٩٥) ، والنفس وارواح اتباع الانبياء عليهم السلام منوطة بالانبياء ، وارواح اصحاب المحقق منوطة به ، والاخرة (١٩٦) منوطة بهم بحسب نسبهم ، والسنة فى ان يضاف القوى للضعيف وان يفرق المثل من المثل ، وان يكون على الوتر ، وذلك من خواص التحقيق ، وهى من العهد الاول . (١٩٧)

فصل

[XX]

١٩٦-والاخرة
١٩٧-من العهد القديم الاول
١٩٨-هجز
١٩٩-وما يظهر لك صغ صحيح

١٩٢-مع رح
١٩٣-بك
١٩٤-منوطة
١٩٥-منوطة به

حجر (١٩٨) : يا هذا! عرفه بالاخوة المذكورة وبشره بها وبشر نفسك بوقوعها
واربطها معه فاني ربطتها لكما عاهد فان اهمتما شأنها تفوتكما خاصة
عجيبة، وهي من خواص الخواص .

فصل

[XXI]

"بد العارف" كتمان به سعادتك، وافشاؤه فسادها ، وانت تعلم ما بين
البد والفساد، وشأنك وما يظهر لك (١٩٩)

فصل

[XXII]

لا (٢٠٠) : يا هذا! عرفني بمطالبك كلها .

فصل

[XXIII]

يا هذا! السلام عليك وعلى من ذكر وعلى الجميع ورحمة الله وبركات
الله (٢٠١) فقط. [يخز (?) والحمد لله وحده و صلى الله على سيدنا محمد و آله
وصحبه وسلم تسليما ايدا.]

٢٠٠-٢٠١

٢٠١-بركاته الله فقط

٢٠٢-ولا يوجد هذا القسم في نسخة

القاهرة

LA CLEF DE «BUDDU'L-ARIF»

Bekir KARLIĞA

Ibn Seb'in, le célèbre mystique et philosophe de l'Islam, est né en 617 de l'hégire (en 1217-18) à Murcie en Andalousie, et il y a fait ses études préliminaires. De cette ville il est passé en Afrique du Nord (au Magreb) et de là à la Sainte ville de la Mecque. En 669 H. (1270) il est mort d'une mystérieuse ou il s'est suicidé là-bas. L'activité de ce penseur s'est répandue presque dans tout le monde islamique par l'ordre de Seb'iniyye fondée après sa mort. Par l'intermédiaire de son célèbre disciple, Ebu'l-Hasen eş-Şüşteri, les œuvres d'Ibn Seb'in sont parvenues jusqu'à l'Anatolie. Certains de ses ouvrages, bien qu'elles soient peu répandues, se trouvent dans les bibliothèques de la Turquie.

Dans notre étude nous nous efforcerons de faire connaître son œuvre intitulée «Miftahu Buddu'l-Arif» (La Clef de Buddu'l-Arif) et d'en faire l'édition originale. Cette épître se trouve dans la Bibliothèque Générale de Bursa. Dans ce but, d'abord, nous donnerons brièvement quelques renseignements sur cette célèbre épître de notre penseur. Après on appréciera le contenu de Miftahu Buddu'l-Arif et enfin on discutera l'authenticité de cette épître.

1. Le Buddu'l-Arif

Parmi ses plus de quarante livres parvenus jusqu'à nos jours, la plus importante œuvre d'Ibn Seb'in, Buddu'l-Arif, soit par son titre soit par son style complexe, de la lecture du premier mot de son titre jusqu'à son sens, a été l'objet de longues discussions¹. L'un de ses disciples indique que cette œuvre avait été écrite par l'auteur

---

1 Cf., George Kettûre, *Buddu'l-Arif introduction*, p. 7-8.

avant ses quinze ans², on constate qu'elle a été rédigée vers 643/1245, c'est à dire après la rédaction de son œuvre intitulée el-Ec-vebetu's-Sikaliyye.

Dans cette œuvre İbn Seb'in expose ses propres et différentes interprétations (commentaires) aux sujets de la logique, de la théorie de la connaissance et de la psychologie, qui sont les plus importantes problèmes de la philosophie islamique. Il parle des opinions des philosophes, des eṣ'arites, des mystiques et des fukaha (juristes) et aussi il les critique séparément. En général s'appropriant les idées des philosophes notre penseur, critique leurs conclusions, mais en principe il s'efforce à réfuter les opinions des théologiens et celles de fukaha. Après avoir défendu que la connaissance mystique est l'unique expression de la vérité en disant : «Je dois comprendre la terminologie des Mukarreb car c'est elle qui montre la seule vérité et la juste voie; pas les autres»³. Il annonce que; ce sont les Mukarreb qui possèdent la connaissance mystique. Dans la première partie du Buddu'l-Arif, il traite les sujets fondamentaux de la logique aristotélicienne. Au sujets des définitions et des catégories il fournit des interprétations assez différentes des philosophes aristotéliens et il explique les cinq notions universelles. De là en passant à la question de la connaissance, on compare le savoir scientifique, la connaissance philosophique et la connaissance mystique. Il explique la propriété et les degrés de la connaissance des mytiques, considérés comme les seuls représentants de la vraie connaissance. En faisant l'objet de la théorie des intellects épistémologique et cosmologique qui est l'une des sujets fondamentaux de la philosophie héliénistique, il transmet les appréciations des eṣ'arites (théologiens), des fukaha (juristes), des philosophes, des mystiques et de Mukarreb sur la théorie des intellects. Ensuite en mentionnant les œuvres phythagoriciennes et aristotéliennes et leurs commentateurs et les philosophes péripathéciens comme Fârâbî, İbn Sînâ et İbn Rüşd et les philosophes spiritualistes tels que Gazzâlî et İbn Bâcce; il critique leurs opinions⁴. Il ne les considère pas comme Mukarreb ou Muhakkik et il

2 el-Makkari, *Nefhu'l-Tib*, 202.

3 İbn Seb'in, *Buddu'l-Arif*, Beyrut-1978.

4 Cf, George Kettûre, éd. *Buddu'l-Arif*, Beyrut-1978.

dit: «Toi, apprends la religion selon la vue de Mukarreb»⁵. L'œuvre finit par la théorie de l'âme où il y a des interprétations qui résument la psychologie de l'auteur.

Seulement les trois manuscrits de Buddu'l-Arif sont parvenus jusqu'à nos jours. Le manuscrit le plus ancien, qui se trouve à la Bibliothèque de Süleymâniye à İstanbul, a été copié dix ans après la mort de l'auteur⁶. Avec ce manuscrit, à Berlin⁷ il y a un autre manuscrit copié par Ebu'l-Hasen et-Tüsteri, le disciple d'İbn Seb'in. Un autre manuscrit copié dans les époques plus proches se trouve encore à la Bibliothèque de Süleymâniye à İstanbul⁸.

2. La Clef de Buddu'l-Arif

Comme dans les autres écrits d'İbn Seb'in, on voit la complexité, la difficulté et l'ambiguïté dans le «Buddu'l-Arif». Il me semble que le but principal d'İbn Seb'in c'est d'écrire difficile, d'être incompréhensible ou de transmettre certains messages seulement à ceux qui sont familiers aux certains concepts. Dans cette épître écrite comme la clef de Buddu'l-Arif on constate la même ambiguïté. L'épître se compose de 23 parties longues ou courtes. Le penseur commence par les mots suivants:» Tout ce qui est écrit est cachée dans le traité dans le traité de Buddu'l-Arif, même les savants qui arrivent à déchiffrer le style énigmatique ont été incapables de comprendre cette mystère»⁹. et il précise qu'il découvrira cet énigme et que le connaissant (Arif) explique le «budd» (sanem-idôle) du connu (ma'ruf) et de la connaissance (ma'rifet) et que la personne elle-même doit apprécier cela¹⁰. Pour découvrir les mytères inconnues de l'épître il propose certaines conditions. On voit dans cette épître certains concepts souvent employés tels que : «Martaba, hâtam, kelime, sirr, bayân, kasd, emel, vakfa, izn, istid'â, teklif, ta'lim, şekk, tenbîh, beyân, tebyîn, karâr, takrîr,

5 İbn Seb'in, *Buddu'l-Arif*, p. 276.

6 Süleymâniye, Cârullah, régit nu : 1273, 124 folio, le 14 Recep 679 (9 Novembre 1280) copié par Muhammed İbn Muhammed el-Attar.

7 Berlin, 1744 (cf. Brockelmannan, G. A. L., I, 465.

8 Süleymâniye, Bağdatı Vehbi Efendi, nu : 833.

9 İbn Seb'in, *Buddu'l-Arif*, I, (3-4).

10 *İbid*, I, (21-22).

takdîr, müşâhade, tasrîf, hadd, ta'cîz, feth, hitâb, medlûl, hukm, safera, şe'n, vahdet, vesle, da'vet, tavaccuh sanâyi', sûrat, sûra, el-Kiyâmetü's-suğrâ, infisâl, tabaddul, tecdîd, ictimâ'». Le penseur s'efforce de montrer le lien réciproque entre eux, et précise que ces concepts sont le résultat des nominations générales. En partant de là, avec certains mots employés pour le Paradi et pour l'Enfer, il fait certains allitérations allégoriques¹¹. Et après, en basant sur les versets coraniques et sur les Traditions prophétiques il explique que, lui-même, il ne pourrait rien faire. Ensuite il prétend que, si l'on suit ses conseils, les parties incompréhensibles, pourraient être comprises.

Il commence la deuxième partie en indiquant qu'il a recueilli les vues des adeptes des «cinq ordres» dont on avait parlé dans Buddu'l-Arif et il dit:» Comme d'habitude je te le dicte par cœur. Dans ce temps-là je vivais dans ma jeunesse, et maintenant je suis à la fin, ou tout près de la fin (mort)»¹². Donc il déclare qu'il avait écrit le «Buddu'l-Arif» dans sa jeunesse et le Miftahu Buddu'l-Arif vers la fin de sa vie. Ce qui attire l'attention, c'est qu'il a prévu que les gens, dits Muhakkik parlui, comprendrait les formes des lettres autrement que la peuple les comprendrait. D'ici on peut conclure qu'il a donné un certain sens particulier aux lettres dans ses œuvres¹³.

Dans la troisième partie, après avoir indiqué que «tout ce qui précède dans le Buddu'l-Arif est suivant, tout qui est suivant est précédant.» Dans la quatrième partie il donne certaines explications. Et on peut les considérer comme des détails concernant les sujets traités dans le Buddu'l-Arif. Dans la cinquième partie, il déclare que, avec les lettres qui se trouvent dans le Buddu'l-Arif et avec les mots composés avec eux, il s'agit de la personne elle-même, des annexes et de l'univers (le cosmos). Et il insiste qu'il faut apprendre de Fukîh à être fidèle aux modes; d'Es'ârî à agir d'une façon politique; du Philosophe à savoir la chose telle qu'elle est, considérée comme le commencement de toutes les techniques; du Soufis la purification et la morale pure, du Mukarreb la pre-

11 *Ibid*, I, (60-70).

12 *Ibid*, II, (5-6).

13 *Ibid*, II, (7-8).

mère et la deuxième perfection. Il précise que le Fakih dit la vérité mais il ne sait pas son sens; que l'Es'ârî traite la vérité des affaires mais soit dans sa propre vue, soit dans les vues d'autrui il enseigne le faux, la superstition; que le Philosophe dit la vérité et qu'il enseigne aux hommes la réalité pour l'homme mais qu'il ne sait pas d'autre chose au-delà de ceci; que le Soufi parle de ce qui le domine, s'il parle il parle de la vérité, quand il sait il sait la pure vérité; que le Mukarreb est le message lui-même, le tout des êtres et le possesseur de toutes les couleurs¹⁴.

Dans la sixième partie, il prétend que les lettres, qui se trouvent une à une (séparément) ou ensemble dans le Buddu'l-Arif, aideront de savoir complètement le Dieu et il explique que le sujet en question là-bas entraîne la vision de Dieu mais il ne faut pas comprendre cette vision de Dieu telle que les fakaha et les théologiens le comprennent. Il traite les sujets d'alchimie et de numérologie. Et il s'efforce d'écrire la structure alchimique et technique de l'épître. Il dit que l'alchimie se divise en cinq parties mais il en parle seulement des trois. Ce sont :

a) la pseudo-alchimie dont parle Mesleme de Madrid (Mesleme el-Mâcrîfî), l'auteur de l'Îhvanu's-Safâ (Les Frères du purté);

b) l'alchimie incertaine qu'Îbn Meserra croyait l'avoir obtenue;

c) l'alchimie appelée miracle quand on la raconte au Fakih et dite la possession de souveraineté (tasrîf) quand on raconte au Hakîm (le Sage).

Or tout cela, quand on le raconte au Mukarreb, est considéré comme une épreuve (fitne) et comme le dit l'auteur de Buddu'l-Arif, ceux qui lisent et comprennent, ils saisissent le but de l'auteur et montent aux plus hauts ordres en même temps¹⁵.

Dans la septième partie il dit qu'il a donné certaines notions-clés et que ceux qui les saisissent, en basant sur cela, peuvent comprendre certains termes dans le Buddu'l-Arif et enfin il fait des explications géométriques, alchimiques et métaphysiques.

14 *Ibid.*, II, (5-15).

15 *Ibid.*, VI, (33-38).

Quant aux autres parties, il donne encore des expressions symboliques et gnostiques et il s'efforce de donner des conseils pleins de phrases difficiles à comprendre. Dans ces phrases il y a un grand nombre des chiffres, des lettres pleines de sens ésotériques.

2. *Miftâhu Buddu'l-Arif*

C'est Henri Corbin qui a parlé de l'existence de cette épître première fois. M. Şerafeddin Yalçınkaya¹⁶ a édité l'œuvre d'İbn Seb'in, intitulée «Correspondance Philosophique avec l'Empereur Frédéric-II de Honhenstaufen»¹⁷ ou plus court «Les Lettres de Sicile» [Sicilya Cevapları] et dans l'avant-propos de cette édition, Henri Corbin parlait d'une épître d'İbn Seb'in, conservée dans la bibliothèque Emîniye à Bursa (Brousse) sous le titre «Miftahu Buddu'l-Arif»¹⁸ Plus tard Esteban Lator a étudié le texte de cette épître mais il a déclaré qu'il n'y avait pas de parties qui seraient la clef de Buddu'l-Arif¹⁹. Ensuite Ebu'l-Vefâ et-Taftâzânî, faisant une thèse de doctorat sur İbn Seb'in, a prétendu qu'il faut intituler cette épître «el-Fethu'l-Muşterek» au lieu de le nommer «Mifthau Buddu'l-Arif». Il a déclaré que les parties qui existent dans les manuscrits appartenant à l'auteur et dans les passages cités de l'épître en question, au fond, sont des passages tirés de l'épître enregistrée sous le titre de «Miftahu Buddu'l-Arif»²⁰. De même dans l'épître intitulée «er-Risâletu'r-Rıdvâniyye», une des épîtres citées parmi celles d'İbn Seb'in, on parle de «Buddu'l-Arif» et de «el-Fethu'l-Muşterek» mais on n'en cite aucun passage²¹. Dans son traité «el-İhata, on parle également à la fois des épîtres intitulées «el-Fethu'l-

16 Cf., Aykut Kazancıgil, *Bilim-Felsefe Tarihi Dergisi*, I, 113-142, İstanbul-1991.

17 İbn Seb'in, *Correspondance Philosophique avec l'Empereur Frédéric-II de Honhenstaufen*, édit., M. Şerafeddin Yalçınkaya, Beyrut-1941.

18 Bibliothèque Générale de la ville de Bursa, no : 1498 pp. 183-212.

19 Esteban Lator, İbn Seb'in de Murcia y su «Buddu'l-Arif», *Al-Andalus*, IX, 2, pp. 371-417, Madrid-1944.

20 Ebu'l-Vefâ et-Taftâzânî, *İbn Seb'in ve Felsefetuhu's-Sûfiyye*, p. 107.

21 İbn Seb'in, *er-Risâletu'r-Rıdvâniyye*, 331 (édit. Abdurrahmân Bedevî, Le Caire-1965).

Muṣṭerek» et «er-Risâletu'r-Rıdvâniyye» dont on a parlé tout à l'heure²².

L'un de ses disciples, inconnu, dans son longue commentaire écrite à l'épître de İbn Seb'in, intitulée «el-İhata», cite des passages de son épître «el-Fethu'l-Muṣṭerek» et il mentionne mot à mot ces expressions que nous avons résumé cidessus : «Il faut apprendre des Fakih à être fidèle aux modes; de Eṣ'ârî à agir d'une façon politique; du Philosophe à savoir la chose telle qu'elle est, considérée comme le commencement de toutes les techniques; du Soufis la purification et la morale pure, du Mukarreb la première et la deuxième perfections. Il précise que le Fakih dit la vérité mais il ne sait pas son sens; que Eṣ'ârî traite la vérité des affaires mais soit dans propre vue, soit dans les vues d'autrui enseigne le faut, la superstition; que le Philosophe dit la vérité et qu'il enseigne aux hommes la réalité pour l'homme mais qu'il ne sait pas d'autre chose au-delà de ceci; que le Soufi parle de ce qui il domine, s'il parle il parle de la vérité, quand il sait il sait la pure vérité; que le Mukarreb est le message lui-même, le tout des êtres et le possesseur de toutes le couleurs»²³. Dans la même œuvre, on enseigne également qu'İbn Seb'in avait dit à la fin de son épître el-Fethu'l-Muṣṭerek : «La vraie parole est transporté aux prophètes»²⁴. Ces mêmes paroles existent dans la partie XIX de l'épître intitulée «Miftahu Buddu'l-Arif» dont nous faisons l'édition²⁵.

Abdurrahman Bedevî, en profitant du manuscrit qui se trouve, inscrit au numéro 149, dans la section Teymuriyye de la bibliothèque du Caire, a fait l'édition des épîtres d'İbn Seb'in. Cette épître qui existe parmi les folios 209-217 de cette manuscrit, est mentionné par Bedevî sous le titre «Mulâhazâtun alâ Buddi'l-Arif». Comme on l'a dit ci-dessus, le titre de cette épître est «el-Fethu'l-Muṣṭerek», on ne comprend pas pourquoi il a donné ce titre²⁶. Nous ne

22 İbn Seb'in, *el-İhata*, 131 (édit. Abdurrahmân Bedevî, Le Caire-1965).

23 İbn Seb'in, *Şerhu Risâleti'l-Ahd*, 55-56 (édit. Abdurrahmân Bedevî, Le Caire-1965).

24 İbid, 123.

25 İbn Seb'in, *Miftahu Buddu'l-Arif*, XIX, 2.

26 İbn Seb'in, *Mulâhazâtun alâ Buddi'l-Arif*, 247-258 (édit. Abdurrahmân Bedevî, Le Caire-1965).

savons pas si Abdurrahman Bedvî ou le copiste (müstensih) de l'épître a donné ce nom.

La copie que nous publions se trouve dans le manuscrit existant dans la Bibliothèque Générale de Bursa et on lit le titre «Miftahu Buddu'l-Arif» mis par le copiste sur cette épître. Comme nous l'avons déjà dit, cette copie n'est pas mentionnée par Brockelmann grande œuvre G. A. L. Corbin parle d'İbn Seb'in dans son livre, Histoire de la Philosophie Islamique «écrit en 1974. Et en parlant d'İbn Seb'in il écrit :» Mais pour le contexte des œuvres d'İbn Seb'in il nous faut attendre encore les éditions espérées. Son principal ouvrage, le Bodd al-Arif (quelque chose comme l'échappée du gnostique) avec la clef du même ouvrage (Miftâh Bood al-Arif, conservé en un unicum, Emniye Bursa) abonde en aperçus originaux et audacieux²⁷. On voit que Henri Corbin n'est au courant ni de l'appréciation d'Esteban, ni de celle de Teftâzânî.

A la lumière de ces explications nous pensons que le nom de cette épître devait être «el-Fethu'l-Muşterek», mais à cause de l'abondance des passages cités dans ce livre, en considérant qu'İbn Seb'in peut employer les mêmes passages dans l'un de ses autres œuvres, -pour l'instant-, nous réservons le même titre, c'est à dire «Miftahu Buddu'l-Arif», sur la copie dont nous publions. En préparant le texte à l'édition nous avons constaté que cette copie à éditer, au contraire de l'affirmation de Taftazânî, ne contient pas de grandes fautes²⁸. Par contre dans la copie éditée par A. Bedevî il y a des différences qui pourront causer les changements de sens. Nous avons basé notre édition sur le manuscrit conservé en unicum, Emniye et nous nous sommes efforcés de montrer les différences qui existent dans l'édition de Bedevî.

27 Henri Corbin, «La Philosophie Islamique Depuis la Mort d'Averroes Jusq'à nos jours», dans l'Histoire de la Philosophie, III, 1078, Paris 1974.

28 Ebu'l-Vefâ et-Taftâzânî, *İbn Seb'in et Felsefetuhu's-Sûfiyye*, p. 106.

BIBLIOGRAPHIE

- İbn Seb'in, *Buddu'l-Arif* (édition George Kettûre), Beyrut - 1973.
- İbn Seb'in, *Resâil*, (édition Abdurahman Bedevî), Le Caire - 1965.
- İbn Seb'in, *Correspondance Philosophique avec l'Empereur Frédéric - II de Honhenstaufen*, (édition, Şerafeddîn Yaltkaya), Beyrut - 1941.
- Ebu Muhammed İbnu's-Sid el-Batalyevsî, *el-Hadâiq fi'l-Metâlibi'l-Aliye* (édition, Abdulkerîm Elyâfi), Dimaşq - 1978.
- İbn Teymiyye, *Buğyatu'l-Murtâd* (édition, Saîd el-Lahhâm), Beyrut - 1990.
- Henry Corbin, *La Philosophie Islamique Depuis la Mort d'Averroes Jusqu'à nos Jours*, (dans l'Histoire de la Philosophie, III, 1067-1188), Paris 1974.